Intellektuális divatok

A klasszikus kortól egészen napjainkig megvoltak és megvannak az intellektuális divatoknak a maguk intézményei: udvarok, szalonok, újságok, folyóiratok, médiumok. Ezek nem arra szolgálnak, hogy eszméket, műveket terjesszenek. Olyan szavakat, szólamokat hoznak forgalomba, mégpedig óriási mennyiségben és rendkívüli agitációs erővel, amelyek ezen eszméket vagy műveket tömörítik, de főként szimbolizálják. E retorikák, vezérszavak sajátos hangvételűek, és jelképes érték is tapad hozzájuk. Általuk ugyanis felismerhető az őket használó közösség. Ebben nem is annyira az adott szó konkrét jelentése játszik szerepet, sokkal inkább annak a másoktól való különbözést kifejezésre juttatni képes ereje.

A hercegi és királyi udvaroktól a revükig, az avantgárd szervezetekig és kiáltványokig, a reneszánsztól a jelenkorig, alapvetően megváltozott az a mód, ahogyan a divatszavak bizonyos ügyeket szolgálnak. Az őket övező presztízs már nem csupán politikai vagy ideológiai, hanem kereskedelmi hatalommal jár. Kiadók, filmproducerek, tévések, újság- és folyóiratszerkesztők, időnként az eszmék "szerzői" is nyereségre tehetnek szert bizonyos szavak divatja révén. A piac behatol a kultúra szférájába, és rákényszeríti arra saját törvényét: az optimális különbözésre való törekvést. Üzletelni lehet sajátos gondolatmenetekkel, szófordulatokkal csakúgy, mint öltözködési szokásokkal, gyártási technológiákkal és pénzeszközökkel. A megkülönböztetésekből létrejövő értékkülönbség időnyereségként jelenik meg. Gyorsabbnak kell lennünk, mint a többiek, elsőként rátalálni arra a retorikára (v.ö. öltözködési stílus, pénznem), amelynek segítségével az adott közösség egy pillanat erejéig megkülönböztetheti magát a többitől. Amint kielégül a különbözés iránti vágy, össze is omlik ez a másság. A divatos retorikák tiszavirág-életűek.

Az intellektuális divatok arra a szükségletre épülnek, hogy az emberek gondolkodásukban is különbözni akarnak másoktól. Nem érik be a közösségi kultúrával, ha egyáltalán létezett valaha ilyen. A közös kultúra szétbomlik szubkultúrákra, és ezek áramlatok, gondolkodási stílusok, bázisközösségek, települések, különböző életterek formájában realizálódnak. Az itáliai városok, falvak életereje különösen kedvez a vetélkedésnek. Senki nem akar későn érkezni, mindenki elsőként kíván rátalálni arra a bizonyos szóra, amiért az életét is kész feláldozni. Ez az úriemberek különös játéka. Talán már a peloponnészoszi háborút is a szavak divatja robbantotta ki, hiszen akkor az emberek saját városállamuk nevének híréért, dicsőségéért mentek a halálba. A divat hatására bizonyos eszméket jelképező kifejezési formák (jelek, jelrendszerek, struktúrák) tulajdonnévként is funkcionálhatnak. Ez a vetélkedés azonban csak egy közös kultúra árnyékában kap igazi jelentést. Abban mindenki egyetért, hogy az egyenetlenség, sőt a viszály kívánatos, mi több irigylésre méltó. Az egyet nem értés fontosságának kérdésében egyetértés uralkodik. Hiszen valamennyi közösséget ugyanazon népesség, az "értelmes lények" osztálya alkotja.

A klasszikus és a modern közötti különbség nem kronológiai természetű. A

klasszikus nem a korábbit jelenti. A modern nem egyéb, mint valamiféle "időmód" vagy "időszokás", abban az értelemben, ahogyan gondolkodásmódról vagy étkezési szokásról beszélünk. A modern nem jellemezhető pusztán a jövő iránti különös figyelemmel és a múlttól való elfordulással. Az előretekintés klasszikus jelenség, és az újnak is lehetnek hagyományai (ha újításként értelmezzük). A modern különös fogékonyság a váratlan, spontánul és azonnal bekövetkező esemény iránt, amely képes lefegyverezni a tudást, sőt a tudatot is. Maga az illető esemény teljes mértékben performatív: megtörténik. A divat itt az esemény megtörténése iránti vágyban mutatkozik meg.

Amint azonban végbemegy, már nem is számít többé eseménynek, csupán egy tovaterjedő információ marad belőle, amely fokozatosan veszít megrendítő erejéből. A detektívregény a bűnténytt teszi az esemény paradigmájává, olyan paradigmává, amin rajtaüt az idő.

A divat és az esztétika között titkos rokonság áll fenn. Az utóbbi a 19. század során keletkezett, amikor a költészet veszteni kezdett a jelentőségéből. A mű értékét annak élvezője, a "közönség" határozza meg, és nem függ már attól, hogy alkotója (szerző, művész, gondolkodó) ragaszkodott-e a műfaji szabályokhoz. Az ízlés függetlenül a szabályok által behatárolt közös érzülettől. A közízlés csupán az általánosítás síkján létezik. Ha kijelentjük valamiről, hogy szép, feltételezzük, hogy ezt kivétel nélkül mindenki szépnek, igaznak stb. találja. Ha a divat hatása alá vonja a gondolkodást, de legalább is az elméletet, ki vagyunk téve annak, hogy a valóság ábrázolására vállakozó művek, illetve azok is, amelyek elvileg érveket kívánnak felsorakoztatni, belecsúsznak a kritikátlan elfogadás vonzásába. E vonatkozásnak azonban kisebbséginek és távolságtartónak kell maradnia.

A modernség lényegi jellemzője a kisebbséghez tartozás igénye. A modern állandóan a biztonság határait kutatja a gondolkodásban, a művészetekben ugyanúgy mint a tudományokban, a technológiákban vagy a politikában. Modern festő az, aki számára a festmény készítése során maga a festészet a tét. A filozófia talán állandó jelleggel modern volt, legalább is addig, amíg a kritikával azonosította magát. A határok kutatását és vizsgálatát avantgárdnak is szoktuk nevezni. A mai divatok szívesen tüntetik ki magukat ezzel a címmel. Az avantgárd név viseléséhez való jog azon múlik, hogy az adott divat mennyire képes feloldani a kritikus ész által teremtett szabályokat. Olykor igencsak hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy erről ítéletet alkothassunk.

JEAN-FRANCOIS LYOTARD

Az iskolaethosz és a személyiségkultúra kölcsönhatása

Rohanó, változó korunkban a gyermek akarat- és jellemfejlesztése egyre nagyobb gondot jelent a pedagógusoknak. Egyre kevesebb idő jut erre, holott régóta köztudott, hogy az iskolák szellemisége, az iskolaethosz milyen meghatározó szerepet játszik a tanulók személyiségfejlődésében.

Ebből kiindulva fogalmazta meg Kozéki Béla kutatásának fő kérdését: Milyen összefüggések állnak fenn az iskolák szellemisége és a gyermekek személyiségének formálódása között? Első lépésként meghatározta az iskolaethosz fogalmát.